

**„NOTION DE SIÈCLE“ (ПОНЯТИЕТО ЗА ВЕК)
ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ЖУРНАЛИСТИКА**

Елена Гетова

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**NOTION DE SIÈCLE (THE NOTION OF CENTURY)
IN REVIVAL PERIOD JOURNALISM**

Elena Getova

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper presents the development of the notion of *century* in one of saliently marked press publications during the Revival period – the newspaper “Century” under the editorship of Marko Balabanov. In parallel, the text traces the conceptual search for and shaping of the notion in the French press at the time. The examples offered and the ensuing correspondences suggest a range of possible direct and indirect influences between the Bulgarian Revival period press and the French periodical press.

Key words: Bulgarian revival, Revival period press, newspaper “Century”, Marko Balabanov, French periodicals

Понятието за „век“ е твърде предизвикателно като изследователско поле. То се оказва в ползрението на учени от последните десетилетия на ХХ век и се проблематизира в разнообразие от изследователски цели и методологии. В публикуваната книга на Тони Джъд и Тимоти Снайдръ „Да мислиш дваисети век“, която излезе на български език в края на 2018 година, се проследява изграждането на понятието за дваисети век от позицията на политическото наследство на този период от човешката история. Оставайки целенасочено вгледани в процесите, определили облика на двадесетото столетие, цитираните изследователи не се отказват да формулират и някои важни тезисни твърдения около представите за предходния ХІХ век:

Но защо век? Защо да не се откажем от това понятие като удобно клише и да препоредим хронологичните процеси въз основа

на други фактори: икономически нововъведения, политически трансформации или пък културни обрати? Само че подобен подход би бил малко насилен.

Когато споменаваме XIX век, ние знаем за какво говорим именно защото тази епоха демонстрира определен набор от отличителни характеристики – и то много преди края си. Никой не би казал, че „през или около“ 1800 г. светът видимо се е променил. Но към 1860 г. за хората е съвършено ясно какво отличава тяхната епоха от тази на техните предшественици от XVIII век – и тези различия играят роля за тяхното разбиране за времето, в което живеят (Джъд 2018: 453 – 454).

Тези разбирания за „век“ и „деветнайсети век“ са споделени в разговорите между двамата учени, провели се в началото на 2009 г. Седем години преди това, през 2002 година, излиза сборник, издание на Sorbonne Nouvelle, озаглавено „L’Invention du XIXe siècle. I. Le XIXe siècle par lui-même. II. Le XIXe siècle au miroir du XXe“ (Изобретяването на XIX век. Т. 1. XIX век чрез него самия. Т. 2. XIX век в огледалото на XX). В уводните думи към изданието изследователят Морис Агюлон се посвещава на разискване на подобни на горесцитираните опити да се зададе дефиницията на едно столетие:

Ако искаме да изучаваме миналото, което е твърде продължително, трябва да го разделим на периоди... Един и същи период за едни историци ще се окаже този на апогея на националните държави, за други – този на индустриалния капитализъм, за трети – на буржоазния либерализъм и т.н. Неутралността на понятието за Век може да обедини застъпниците на различни интерпретации и това е по-важното (Агюлон 2002: 9).¹

Нашият XIX век е, между другото, сравнително мирен, с последици от това две презумпции – презумпцията за *продължителност* (от Революцията от края на XVIII век до войната от 1914 – 1918 г.) и презумпцията за *обща характеристика*...

С други думи и твърде обобщено, XIX век вярва в Историята и в Прогреса, XX век (модернизъмът според неговия речник) скъсва с тази наивност... (Агюлон 2002: 10).

Морис Агюлон не просто скъсва с наивността понятието за век да се побере в рамките и в категоричността на една терминологично убедително звучаща формула. Той го интерпретира именно в неговата многоаспектност и многопластовост, без да се доверява на видимос-

¹ Преводът от френски език тук и по-нататък е мой – Е. Г.

тите, на които разчитат историческите наративи за епохата. В проследената публикация на френския учен лексемата **век** се форматира визуално и графически по различен начин, за да отбележи семантичните различия, които се влагат в нея. Така в горепосоченото въведение към сборника се среща употребата на: век, Век, „век“ и *Le Siècle* („Век“).

XIX век е първият, който се самоназовава, от една страна, с думата век, и от друга страна – чрез числото 19. Той остойносттава думата „век“ като период от настоящето, т.е. модерен. Следователно „век“, освен продължителност от сто години и хомогенен период, притежавал и друго – теологическо значение, познато на всички: Век, света такъв, какъвто е, профанния свят, различен от свещения (религиозния), с една дума, достъпната реалност, в която християнинът трябва да се съмнява или от която да се оттегли, но в която нехристиянинът се забавлява. Да обявиш, че обичаш или приемаш Века, означава да си щастлив лаик. *Le Siècle* през XIX век е буржоазен вестник, непоследователно либерален, но специализиран в антиклерикализъм (Агюлон 2002: 10).

Именно поради констатираната множественост на смисловите пластове в понятието за век откриваме основания да се възползваме от цитираната теза, за да изговорим друг вид исторически напластявания в значението на думата – тези, представящи *век* като проблематика в българската възрожденска журналистика. И така, как изглеждат представите за век и понятията за *век* и за *деветнайсети век* във възрожденската преса?

В началото са очевидните преки заимствания и имплицитни влияния, които откриваме във видимата зона на форматиране на облика на изданията. Още при прегледа на заглавията на възрожденската журналистическа периодика – вестниците „Век“ и продължението му „XIX век“, чийто редактор е Марко Балабанов – констатираме, че директно се заемат и превеждат на български език заглавията на френските популярни едноименни издания – *Le Siècle* и *Le XIXe siècle*. Причините за този журналистически избор на възрожденския публицист са обясними исторически. Може да се каже, че именно 70-те години на XIX век са оня период в развитието на българската публицистична среда, в който се поражда необходимостта от осмисляне и концептуализиране на настоящето. В изданията на Марко Балабанов тази необходимост се осъзнава и артикулира както като философски, така и в частност като социологически проблем. Това заключение отбелязва и Михаил Бъчваров в изследването си върху развоя на социо-

логическите възгледи на Марко Балабанов (Бъчваров 1986: 13). Ориентацията на самия Марко Балабанов към подобна тематична зона в журналистиката на Възраждането е и личносно предопределена. След като завършва известното богословско училище на остров Халки, той става студент по право в Сорбоната през 1863 година. След дипломирането си в юридическия факултет в престижното висше училище в Париж той продължава образованието си в Хайделбергския университет. Престоят му във Франция и Германия е до 1870 година, когато се установява да живее и развива политическата и журналистическата си дейност в Цариград (Бъчваров 1986: 8 – 9). Започнал като главен редактор на списание „Читалище“, след това той основава своя собствен вестник с показателното име „Век“.

Вестник „Век“ отбелязва началото си от 12 януари 1874 година и успява да просъществува на журналистическия хоризонт до 10 януари 1876 година, когато е спрял от правителствената цензура. Само месец след това, на 14 февруари 1876 година, притежателят на вестника Марко Балабанов подновява издаването му с променено заглавие – „XIX^{ий} век“, но запазвайки същата номерация. Най-важните нововъведения в облика на продължението на популярното издание са отразени в значима публикация, която се откроява на фона на иначе последователния и предсказуем в тематичните си предпочитания цариградски вестник. На заглавната му страница се появява програмна статия с красноречивото назоваване, което повтаря дословно заглавието на „новия“ вестник – „XIX век“. В тази статия Марко Балабанов разяснява причините, поради които е бил принуден от ред обстоятелства и от официалната цензура да прекрати издаването на „Век“ и да го преименува. Статията обаче отвъд този обяснителен характер има друга, много по-важна концептуална за изданието мисия.

Тя представлява в синтезиран журналистически формат философските възгледи на публициста върху облика на новия за него и неговото време деветнайсети век. И той избира да постигне в слово този облик, като назове неговите емблеми. Така *векът* и онова, което според М. Балабанов трябва да се разбира под това понятие, се свеждат до списък от очевидни и ясно разпознаваеми зони на проявленията на характеристиките на столетието.

Споменавайки емблеми (в това изброяване се включват и зоните на проявления) на столетието, би било изключително ценно да внесем едно уточнение, което разширява полето на дискусияния характер на позициите по темата:

...промените на векове и хилядолетия, условната им номерация, присъща само на една част от света, основана на несигурна отпавна точка и т.н., това е (означава) да пропиляваш емоционалната енергия на хората, като ги караш да се вълнуват по-скоро от смяната на знака, отколкото от смяната на реалности, които наистина разтърсват (Агюлон 2002: 9).

Цитираните словесни жестове на моделиране на деветнадесетото столетие, направени от Морис Агюлон, подпомагат да се очертае една изследователска политика, за която XIX век се назовава, обяснява и „визуализира“ чрез конкретиката на емблемите на столетието, като в същото време тези емблеми се оказват доста дискуссионни. И това е видимо както в позициите на преценяващото от дистанцията на времето следващо „наблюдаващо“ столетие, така и сред разнообразието от самооценки, които си правят поданиците на деветнадесетия век.

Каква представа за резултатите от това продуктивно „актуално“ дискутиране по въпроса за характера на столетието предлагат публикациите във възрожденската преса от 70-те години на XIX век?

Вече споменахме, че Марко Балабанов е френски възпитаник и поради дългия си престой в Париж той безспорно познава приоритетите на френската преса от времето на 60-те и 70-те години. Изследователи на живота му твърдят, че в личната му библиотека е открито пълното издание на френското списание „Revue du monde“, за което възрожденският журналист бил абониран в продължение на 30 години (Константинова 2000: 231), както и десетки издания на няколко чужди езика. Още едно важно обстоятелство свидетелства за запознатостта на българския политик със състоянието и приоритетите на европейската и в частност на френската журналистика. По време на известната историческа мисия за оповестяване на последиците за българското население в рамките на Османската империя от Априлското въстание – мисия, осъществена от Драган Цанков и Марко Балабанов през есента на 1876 година в столиците на европейските държави, възрожденският журналист се обръща за съдействие и към издателите на популярните тогава вестници, излизащи в Париж – „Journal des Débats“, „Le Temps“, „La Liberté“. В мемоарния си текст „Страница от политическото ни възраждане“ Балабанов споменава и личното си познанство с водещ френски журналист и неговите позиции по Източния въпрос (Балабанов 1904: 143; Балабанов 2013: 139).

С тези факти би могло да се обясни отчасти обстоятелството, че в журналистическото тематизиране на емблематиката на XIX век откри-

ваме влиянието на френските издания от средата и края на същия век. В същото време трябва да подчертаем, че програмната статия във „Век“ на Марко Балабанов поставя акцент върху акционното поле на актуалната европейска журналистика – това е въпросът за модернизацията на обществото, за която се разчита изключително приоритетно на журналистиката. Това е журналистика, която извежда на преден план позиции за динамичните промени в настъпилото историческо време – столетие на научни открития и на революции. За френския възпитаник категоричен критерий за действителното развитие на едно общество е свободата на печата. Това е и причината на страниците на „Век“ да си дадат среща множество либерални тези върху програмите за реформи в Османската империя (вж. Константинова 2000: 232).

Въпреки посочените факти от тематичните приоритети на Марко-Балабановия вестник остава въпросът за това защо българският журналист решава да превърне в тема разтърсващите събития (можем да ги наречем и емблеми), които превръщат деветнадесети век в *епоха*, едва в новото (т.е. продължението на в. „Век“) издание от февруари 1876 година. И още – защо именно тогава европейските журналистически приоритети са привнесени и в полето на българската възрожденска преса. В предходните поредици от публикации, дело на М. Балабанов, съществуват тематично ориентирани статии. Те засягат факти и ситуации от динамиката на новата епоха, но никъде не я назовават или описват чрез един-единствен концептуално завършен журналистически материал.

Същата особеност бихме могли да отбележим и за едноименните френски издания. Макар и различни като начало на издаване, като политически програми и като издателски стратегии, и двата вестника („*Le Siècle*“ и „*Le XIXe siècle*“) като че ли отлагат да се определят само с еднозначното понятие за век и деветнайсети век. Те разчитат по-скоро, че това, което представят като новости, ще послужи като илюстративен материал към избраните заглавия, без обаче да се налага да ги употребяват и обясняват като емблеми за епохата. Ето няколко щриха от облика на френските вестници:

Le Siècle, с подзаглавие Вестник политически, литературен и за социална икономика, е френски ежедневник, който започва да се издава в Париж от 1 юли 1836 до 28 юни 1932 година. Ориентацията му е към подкрепа на конституционната монархия. От своята поява нататък постепенно увеличава аудиторията си до момент, в който надвишава тази на *La Presse* на Емил дьо Жирарден. През 1848 година той става републикански вестник. Най-успешният му период е по

време на Втората империя, после губи много от абонатите си по време на Третата република (Льо Сиекл 1836 (2018)).

За известността на „*Le Siècle*“ се цитира често следният анекдот:

Разказаха ми, че при започване на последната война Гарибалди, влизайки в не знам кой град, бил поздравен с възгласите на тълпата, идващи от всички страни: „Това е човекът на века“. Френски кореспондент, който се намирал там по това време, разбрал неправилно вика на народа, той си представил, че хората крещели с ентузиазъм, виждайки Гарибалди: „Това е абонат на „*Век*“, и той изпратил в Париж това свидетелство за невероятната популярност на големия вестник. Той обаче се излъгал само наполовина. Човекът на века и абонатът на „*Век*“ са един и същ персонаж – който не чете и не уважава вестник „*Век*“, не е никак човек от своя век. Lucien-Anatole Prévost-Paradol, *Journal des débats*, 27 mai 1860 (Беле 1967: 327).

Ако оставим настрана ефектното в този епизод, ще станат ясни някои телеологически проблеми, които поставя деветнадесетото столетие в контекста на своето време. Френският журналист, станал неволен зрител на възхвалата на Гарибалди, не просто е сгрешил в езика, той не е бил достатъчно подготвен да разпознае формулата „човек на века“. За него „*Век*“ е „*Le Siècle*“ – вестникът, а не времевият отрязък, не е епохата. На подобна констатация на еволюция в понятията попадаме в посочения цитат от интродукцията към френския сборник, посветен на изследването на деветнадесети век. Сигурно е случайно съвпадение, но тук виждаме и годината на публикуване на този журналистически „гаф“ – това е публикация в „*Journal des Débats*“ от **1860 година** – същата, която е обявена и от американския философ за повратна в осъзнаването на принадлежността към историческата епоха в съзнанието на нейните „поданици“. И това е същият вестник, чийто представител Марко Балабанов познава от студентските си години в Париж.

Във Франция тридесетина години по-късно започва да се публикува и вестник *Le XIXe siècle*.

Le XIXe siècle (между 1871 и 1921 г.). *Le XIXe siècle* е вестник, основан в Париж на 17 ноември 1871 година от Гюстав Шадьой. Продавал се и за 5 сантима за 4 страници. Ориентацията му е републиканска и антиклерикална, поради своята сериозност е харесван от интелектуалците университетски преподаватели (Льо Дизньовием сиекл 1871 (2018)).

Твърде вероятно е двата френски вестника силно да са повлияли върху концепциите на възрожденския журналист, тъй като очевидно се издават преди появата на българския „Век“, а и защото редица тематични зони, присъщи на европейската журналистика, се оказват в обсега на интереси и интерпретации и от страна на българския издател в Цариград.

И така, ако се върнем на споменатата по-горе програмна уводна статия, маркираща промяната в заглавието от „Век“ на „XIX^{ти} век“, ще констатираме, че авторът изброява важни черти от общата актуална за онова време журналистическа визия за деветнадесетото столетие:

При неволната си почивка в триседмично разстояние листът ни придоби едно прилагателно имя, което означава определена епоха. Помислихме, че няколко думи за тази епоха не ще да ся излишни.

Деветнадесетият век, в който сме се родили, в който живеем, се движим и се развиваме, не се лишава от похвалители, по малко или по много възхитени от епохата, в която Божият Промисъл ги е удостоил да дойдат да минат през широкия и често развълнувания океан на този живот...

Похвалява ся деветнадесетият век най-паче за развитието на естествените науки и за приспособлението им в практичния живот. Похвалява ся, че в него електризмът и парата направили са чудеса. Похвалява ся, че механиката ся развила до такава степен, щото числото на невъзможните неща в природата да ся намали значително. Похвалява ся, че той ся отличавал за свободолюбивите стремления на съвременните поколения. Похвалява ся, че народите напредновали, че правителствата били принудени да отстъпват пред пороя на съвременните свободолюбиви идеи, че човеколюбивите чувства заместювали от ден на ден повече жестокосърдните и безчеловечните.

Самото начало на настоящия век ся отвори посред кръвопролитни борби навсякъде почти в западна Европа. Като вълни в разиграния от буйни ветрове океан, бойове ся обявиха подир други бойове, революции избухнаха подир други революции и кръвопролитното поле ся пренасяше, тъй да кажем, от място на място. Най-образованите народи представиха най-ужасното зрелище на светът! (Балабанов 1876: 1).

Дали цитираните емблеми на XIX век не са просто обобщаващо заключение към водещите публикации във възрожденската преса, чиито представителни позиции отбелязваме в „двата „Век“-а на Марко Балабанов“ (Боршуков 2003: 264)? Едва ли е изненада видимото сходство между изброяването на тези емблематични черти на столетието и

написаното от френския учен Стефан Мишо, в което може би се пропуска нещо, но в крайна сметка се постига същото важно обобщение:

Областите, които включва XIX век, са – от науките за Земята и за живота до развитието на антропологията и зоологията, минавайки през завещаното върху водещите първи страници на нашите вестници (революциите, колониализма и неговите последици, великите интелектуални, научни и индустриални открития)... (Мишо 2002: 7).

И двете обобщения обаче поставят съществени въпроси за осъзнаването на понятието **век** в различните епохи и в разнопосочните, присъщи им езикови практики.

ЛИТЕРАТУРА

Агюлон 2002: Agulhon, M. *Ouverture. // L'Invention du XIXe siècle. II. Le XIXe siècle au miroir du XXe*. Paris: Presse Sorbonne Nouvelle, 2002, 9 – 10.

Балабанов 1876: Балабанов, М. XIX век. [Balabanov, M. XIX vek.] // *XIX^{вii} век*. III, № 7. Цариград, 14. II. 1876.

Балабанов 1904: Балабанов, М. *Страница от политическото ни възрождение*. [Balabanov, M. Stranitsa ot politicheskoto ni vazrazhdane.] София: Придворна печатница „Братя Прошекови“, 1904.

Балабанов 2013: Балабанов, М. *Страница от политическото ни възрождение* (Фототипно издание). [Balabanov, M. Stranitsa ot politicheskoto ni vazrazhdane.] София: Издателство „Стефан Добрев“, 2013.

Беле 1967: Bellet, R. *Presse et journalisme sous le Second Empire*. Paris: A. Colin, coll. « Kiosque », 1967. <[https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Si%C3%A8cle_\(journal\)#cite_note-25](https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Si%C3%A8cle_(journal)#cite_note-25)> (1.11.2018).

Боршуков 2003: Боршуков, Г. *История на българската журналистика. 1844 – 1877. 1878 – 1885*. [Borshukov, G. Istoriya na balgarskata zhurnalistika. 1844 – 1877. 1878 – 1885] Трето издание. София: УИ „Св. Климент Охридски“, Парадокс, 2003.

Бъчваров 1986: Бъчваров, М. *Марко Балабанов. Философски и социологически съчинения*. [Bachvarov, M. Marko Balabanov. Filosofski I sotsiologicheski sachineniya.] Встъпителна студия и съставителство: проф. Михаил Бъчваров. София: Наука и изкуство, 1986.

Джъд 2018: Джъд, Т. (в сътрудничество с Т. Снайдър). *Да мислиш дваисети век*. [Judt, T. (v satrudnichestvo s T. Snyder). Da mislish

dvauseti vek.] Превод от английски: Н. Андреева. София: Колибри, 2018.

Константинова 2000: Константинова, З. *Държавност преди държавата. Свръхфункции на българската възрожденска журналистика.* [Konstantinova, Z. Darzhavnost predi darzhavata. Svrahfunktsii na vazrozhdenskata zhurnalistika.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000.

Льо Дизньовием сиекл 1871 (2018): „*Le XIXe siècle*“. <[https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_XIXe_si%C3%A8cle_\(journal\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_XIXe_si%C3%A8cle_(journal))> (1.11.2018).

Льо Сиекл 1836 (2018): „*Le Siècle*“, *Journal politique, littéraire et d'économie sociale* <[https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Si%C3%A8cle_\(journal\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Si%C3%A8cle_(journal))> (1.11.2018).

Мишо 2002: Michaud, S. Avant-propos. // *L'Invention du XIXe siècle. II. Le XIXe siècle au miroir du XXe.* Paris: Presse Sorbonne Nouvelle, 2002.